

Асаблівасці развіцця пачатковай адукацыі ў БССР у 20-я гг. XX ст.

БССР прыступіла да культурнага будаўніцтва ў 1920 г., пасля вызвалення ад белапалякаў. Імпэрыялістычная вайна, ваенныя дзеянні, якія адбываліся і на тэрыторыі Беларусі, эвакуацыя насельніцтва і ўстаноў, нямецкая акупацыя, грамадзянская вайна і вайна з бела-полякамі – усё гэта прывяло стан народнай асветы да поўнага заняпаду. Разбураныя школьныя будынкi, адсутнасць настаўнікаў і іншыя цяжкасці былі толькі адной з задач, якую павінна была вырашыць савецкая ўлада. Галоўнай жа з’яўлялася разбурыць капіталістычную і феадальна-шляхецкую сістэму асветы і пабудаваць пралетарскую на новых прынцыпах і новым зместам. Планавалася выхаваць новае пакаленне з псіхалогіяй калектывізму, з цвёрдай воляй, грамадска-патрэбнай кваліфікацыяй і з матэрыялістычным светапоглядам.

Для дасягнення гэтай мэты была зарыентавана сістэма адукацыі, навучальныя планы, праграмы, падручнікі, літаратура.

Як адзначыў у сваім дакладзе “Культурнае будаўніцтва Савецкай Беларусі да X гадавіны аглашэння БССР” наркам асветы БССР А.В. Баліцкі шматвяковы нацыянальны ўціск і русіфікатарская палітыка царскага ўраду не давалі магчымасці для развіцця беларускай культуры і культуры іншых нацыянальнасцей. “Беларускай школы да рэвалюцыі не было, - сцвярджаў ён, - усе школы працавалі на расейскай мове; тых настаўнікаў, што спрабавалі уводзіць у школах матчыну мову, звальнялі, як крамольнікаў. Цёмната беларускай вёскі ў значнай частцы з’яўлялася вынікам палітыкі царскага ўраду. Мільёны беларускага сялянства заставаліся ці зусім непісьменнымі ці навучалася ў школах на працягу некалькіх год “распісацца, застаючыся непісьменнымі” [1, с. 4].

Асаблівая ўвага надавалася развіццю масавай народнай асветы. Да 1933/34 навучальнага года ставілася мэта – ажыццяўлення ўсеагульнага абавязковага навучання. З пачаткам 20-х гг. была праведзена вялікая праца. Штогод адчыняліся сотні новых школ, рамантаваліся старыя школьныя будынкi. Колькасць вучняў і працэнт ахопу дзяцей у чатырохгадовых пачатковых працоўных школах павялічваўся. У 1924/25 навучальным годзе гэты працэнт ва ўзросце ад 8 да 11 год дасягаў ужо 63%; у 1925/26 г. – 66%; у 1926/27 – 72%.

Звесткі па акругах выглядалі наступным чынам:

Аршанская – 65%, Бабруйская – 69%, Віцебская – 59%, Гомельская – 65%, магилёўская – 67%, Мазырская – 62% Менская – 76% і Полацкая – 64%. Прадстаўленыя звесткі вылічаны пры ўмове 4-х гадовага курсу навучання. Але ў БССР налічвалася яшчэ 22% 4-х гадовых школ з 3-х гадовым курсам навучання. Такім чынам, па кожнаму раёну на 3-4% гэты паказчык быў вышэй. На стан асветы ўплывалі розныя фактары: геаграфічныя ўмовы акругі; шчыльнасць насельніцтва, эканамічныя ўмовы. Так, у Мазырскай акрузе (працэнт ахопу дзяцей 62); адна школа абслугоўвала 42 км², сярэдні школьны радыус – 3,7 км., шчыльнасць вясковага насельніцтва на км² – 19,5 чалавек. Утой жа час у Менскай акрузе (76% ахопу дзяцей) адна школа абслугоўвала 23 км², школы радыус быў 2,7 км., сярэдняя шчыльнасць вясковага насельніцтва на 1 км² была 31 чалавек [3, с. 40-41].

Падаўляючая большасць 4-х гадовых школ былі аднакамплектнымі (з адным настаўнікам). Напрыклад, у Мінскай акрузе налічвалася такіх школ 596 (64%). З 2 настаўнікамі іх было 294 (31,5%), з 3 іх налічвалася 16 (1,7%). Такая акалічнасць тлумачылася адсутнасцю будынкаў для 2-х і 3-х камплектных школ і адсутнасцю пры школах інтэрнатаў.

Паступова паляпшалася і якасць адукацыі. Гэтаму садзейнічала павялічэнне кошту ўтрымання школ. Так, калі ў 1926/27 навучальным годзе ўтрымання аднаго школьнага камплекту складала 616 руб. у год, то ў 1928/29 гг. гэта сума дасягала 855 руб. Акрамя таго, павялічваўся навучальны год у сельскіх школах, паляпшалася забеспячэнне школьнымі падручнікамі і пісьмовымі прыладамі. У метадычнай справе таксама назіраліся істотныя змены. Была падрыхтавана рабочая кніжка для настаўніка сельскіх школы, якая ўтрымлівала неабходныя ўказанні дэталёва распрацаваных праграм комплекснага выкладання.

Не гледзячы на значныя дасягненні ў школьнай справе, урад БССР у гэтым напрамку ставіў яшчэ вялікія задачы. Нагадаем, што нацыянальна-культурнае будаўніцтва ў 20-я гг. ХХ ст. адбывалася ва ўмовах беларусізацыі.

Насельніцтва рэспублікі было шматнацыянальным: беларусы складалі каля 80%, яўрэі і рускія – па 8, палякі – каля 2, украінцы – да 1, іншыя – 0,3%. Беларусы жылі пераважна ў вёсцы, яўрэі і рускія ў гарадах і мястэчках. Гэта ўносіла спецыфіку ў моўную сітуацыю: горад быў рускамоўным, вёска – беларускамоўнай [2, с. 348].

У ходзе беларусізацыі школ зыходным прынцыпам лічылася забеспячэнне правоў і магчымасцей кожнай нацыянальнасці вучыць дзяцей на роднай мове. У 1928 г. да 80% школ было пераведзена на беларускую мову навучання. Беларускіх 4-годак налічвалася 4725, ці 91,5%, яўрэйскіх – 148, ці 2,9%, польскіх – 133 (2,6%), расійскіх – 118 (2,3%), іншых 4-годак – 39 (0,7%).

Урад БССР разумеў, што без падрыхтоўкі высокакваліфікаваных спецыялістаў не можа развівацца адукацыя і культура навогул. Адным з першых крокаў у гэтай галіне была адкрыццё ў Мінску ў 1921 г. БДУ з факультэтамі: педагагічным, медыцынскім і факультэтам права і гаспадаркі. У гэты ж час пры наркамаце асветы БССР адкрыліся курсы беларусазнаўства для падрыхтоўкі настаўнікаў. Узначаліў курсы Я. Лёсік.

У 30-я гады нацыянальна-культурная палітыка змянілася. Гэта адбілася і на стане пачатковай адукацыі.

Літаратура

1. Да дзесяцігоддзя Беларускай ССР. Асвета, 1927. - №8.
2. Кароль А. С. Беларусізацыя. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі ў шасці тамах. Т.1/Беларус. Энцыклапедыя; Мн.: БелЭн, 1993.
3. Усеагульнае навучанне. Асвета. 1928. №3.